

IDR

Institutul Diplomatic Român
www.idr.ro

POLICY PAPER

Seria Policy Paper
cuprinde texte bazate
pe surse publice.
Opiniile exprimate
reprezintă punctele
de vedere ale
autorilor.

Institutul Diplomatic Român

Policy Paper nr. 20 / 2016

*Reacții arabe și evoluții după intervenția
miliară a Rusiei în Siria*

Andra Dodiță

ISSN 2285 – 8938
ISSN-L 2285 – 8938

București 2016

Reacții arabe și evoluții după intervenția miliară a Rusiei în Siria

Andra Dodiță

În cei cinci ani de la izbucnirea sa, conflictul din Siria a asistat la o adevărată dinamică a mizelor, a actorilor, a măsurării puterilor care s-au pliat și repliat, după caz, continuu. Mizei de la început care consta în îndepărtarea de la putere a președintelui sirian Bashar al-Assad i s-a adăugat, începând cu jumătatea anului 2014, lupta împotriva grupării Statul Islamic în Irak și Levant, ulterior denumită Statul Islamic, supranumită și Daesh¹. În acest context, graficul forțelor care participă sub diverse forme (finanțări, *intelligence*, sprijin militar) se aseamănă unui hățiș – cine susține pe cine și se aliază cu cineva împotriva cui, chiar între aliați existând disensiuni în anumite privințe, în timp ce actori rivali ajung să lupte, uneori, pentru același scop.

În acest context, decizia Rusiei, în septembrie 2015, de a răspunde afirmativ la solicitarea guvernului de la Damasc de a oferi sprijin militar direct (după ani de zile de sprijin politic și militar-logistic) pentru combaterea terorismului de pe teritoriul sirian, a luat prin surprindere comunitatea internațională, stârnind diferite reacții și în rândul actorilor regionali implicați în evoluțiile din Siria. Rusia a declarat că va lupta împotriva terorismului² dar și că îl susține pe actualul președinte sirian, pe care analiștii îl consideră

¹ „Daesh” este o adaptare a acronimului denumirii grupării în limba arabă, „ad-dawlatu l-‘islāmiyyatu fī-l-‘irāqī wa-š-šām”, denumire preferată atât de guvernele arabe, cât și de cele occidentale. Deși ne sunt cunoscute discuțiile în jurul diferitelor denumiri întrebuințate în literatura de specialitate, utilizarea denumirii de „Statul Islamic” în detrimentul celei de „Daesh” ține doar de literalitatea traducerii numelui grupării extremiste.

² Ministrul rus de externe, Sergei Lavrov, a declarat că Rusia nu consideră teroristă Armata Siriană Liberă, formațiune susținută de SUA și alte state (Cf. Michele Nichols, *Russia says U.S.-backed Free Syrian Army not a terrorist group*, „Reuters”, 1 octombrie 2015, <http://www.reuters.com>) în timp ce afirmațiile președintelui rus și informațiile de pe teren par să indice că pentru Kremlin toate facțiunile care luptă în Siria sunt teroriste, fie că vorbim despre Statul Islamic sau despre oponentii regimului Bashar al-Assad (Cf. *Read Putin’s U.N. General Assembly speech*, „Washington Post”, 28 septembrie 2015, <https://www.washingtonpost.com/>).

un factor-cheie în strategia Moscovei în Orientul Mijlociu³. În acest sens, noutatea introdusă de intervenția Rusiei în Siria ține, în opinia arabă, de potențialul pe care aceasta îl are în afectarea echilibrului de putere din zonă care derivă din susținerea directă a lui Bashar al-Assad și implicit din *lobby*-ul pe care îl face pentru întărirea rolului regional al Iranului. Formatorii de opinie arabi sunt de părere că Rusia are în mână viitorul relațiilor sale cu țările din Orientului Mijlociu, doar în ea stând puterea de a se transforma într-un aliat care poate să echilibreze balanța de putere în regiune.⁴

Imediat după ce Putin a lăsat să se înțeleagă, în 28 septembrie 2015, în cadrul primului său discurs în ultimii 10 ani în fața Adunării Generale a Națiunilor Unite, că Rusia ia în calcul intensificarea susținerii sale față de guvernul sirian, posibilitate confirmată de ofensiva lansată doar câteva zile mai târziu, Consiliului de Cooperare al Golfului⁵ a fost, inițial, mai degrabă reținut cu privire la implicarea Rusiei în zonă.⁶ Mai degrabă decât să se pronunțe cu privire la intervenția Rusiei în Siria, principalele critici ale statelor arabe din Golf l-au vizat la momentul respectiv pe disputatul președinte sirian, despre care înalți oficiali arabi, printre care și ministrul de externe saudit, Adel al-Jubeir, au spus și continuă să afirme că nu are niciun loc în viitorul Siriei⁷. Astfel, deși luptă deopotrivă împotriva Statului Islamic în coaliția condusă de SUA, statele din Golf, cele mai implicate fiind Arabia Saudită și Qatarul, sunt preocupate în primul rând de lupta împotriva lui Bashar al-Assad, a cărui îndepărtare reprezintă unul dintre obiectivele lor strategice⁸.

³ Cf. Colum Lynch, *Why Putin is so Committed to Keeping Assad in Power*, „Foreign Policy”, 7 octombrie 2015 (<http://foreignpolicy.com/>)

⁴ Cf. Faris al-Khattab, *Rusiya wa-l khalidj..taqarub mahfuf bi-l 'awa'iq* (Rusia și Golful..Apropiere înconjurată de obstacole), „Al-Jazeera”, 13 octombrie 2015, (<http://www.aljazeera.net/>)

⁵ Organizație compusă din Arabia Saudită, Bahrain, Emiratele Arabe Unite, Kuweit, Oman și Qatar.

⁶ Cu excepția aderării la declarația comună făcută de coaliția împotriva Statul Islamic condusă de SUA în care Moscovei i se solicita să stopeze imediat campania și să se axeze doar pe ofensiva împotriva Statului Islamic. Printre statele arabe care luptă în cadrul acesteia se numără Iordania și patru state membre ale Consiliului de Cooperare al Golfului respectiv Arabia Saudită, Qatar, Emiratele Arabe Unite și Bahrain. Un alt stat regional care face parte din coaliție este Turcia.

⁷ Afirmatie făcută în cadrul Adunării Generale a ONU care s-a desfășurat în SUA, în luna septembrie a.c. (cf. Julian Borger, *Saudi Arabia Says there is no future for Assad in Syria*, „The Guardian”, 30 septembrie 2015 <http://www.theguardian.com/>)

⁸ Unii analiști susțin că saudiții sunt interesați mai puțin de prezența Statului Islamic în zonă, cât sunt preocupați de tensiunile interne dintre prințul moștenitor și ministrul de interne Mohammed bin Nayef și loțiitorul prințului moștenitor și ministrul apărării, Mohammed bin Salman bin Saud. (Cf. Robert Fisk, *Francois Hollande's 'war' with Isis won't stand in the way of France's arms deals with Saudi Arabia*, „Independent”, 18 noiembrie 2015, <http://www.independent.co.uk/>)

În timp ce SUA continuau să critice demersul Rusiei în Siria, despre care declarau că nu va face decât să producă efectul invers, statele din zona arabă s-au împărțit, în scurt timp, în trei categorii⁹: cele care au afișat inițial o atitudine rezervată dar care au ajuns în scurt timp să critice deschis Moscova (Arabia Saudită și, într-o măsură mai mică, Qatarul¹⁰), cele care au fost și au rămas mai degrabă rezervate la nivel de discurs și luări de poziție (Emiratele Arabe Unite, Iordania¹¹, Bahrain, Oman) și cele care au aplaudat deschis inițiativa Moscovei (Egipt și Irak).

Cu toate acestea, reacția diferită a statelor arabe nu i-a surprins pe experți, aceasta scoțând la iveală diferențele din mijlocul lumii arabe, nu neapărat cu privire la Bashar al-Assad, pe care aproape toate îl vor înlăturat de la putere, ci mai ales la implicațiile rămânerii sale la putere (influența Iranului), la care se adaugă ordinea diferită a priorităților (eradicarea grupării Statul Islamic *versus* eliminarea lui Bashar al-Assad). Astfel, în timp ce majoritatea statelor arabe din zonă se opun cu vehemență rămânerii la putere a președintelui sirian, motiv pentru care unele dintre ele (Arabia Saudită și Qatarul) susțin diverse facțiuni de pe teritoriul Siriei care luptă pentru eliminarea actualului guvern, Egiptul, este ceva mai rezervat în această privință, principala amenințare pe care o percepe în prezent fiind cea reprezentată de Statul Islamic. Odată cu intrarea Rusiei în Siria cu scopul anunțat de a combate terorismul, însă, balanța priorităților multor state pare să înceapă să oscileze în favoarea eliminării grupării extremiste, principala țară pentru care înlăturarea nenegociabilă de la putere a lui Assad nu a încetat nicio clipă să reprezinte o prioritate fiind Arabia Saudită.

Așa cum era de așteptat, reacțiile negative și chiar radicale la intervenția Rusiei în Siria nu au lipsit, astfel că peste 50 de teologi saudiți, deși neafiliați guvernului de la Riad și chiar cu o istorie de opoziție față de acesta, au declarat *jihad* guvernului sirian și

⁹ Emisiunea *li-mādha yakhtalifu l-`arabu `alā t-tadakhkhuli ar-rūsiyyi bi-sūriyā* (De ce nu sunt de acord arabii cu privire la intervenția Rusiei în Siria), „al-Jazeera”, 5 octombrie 2015 (<http://www.aljazeera.net/>)

¹⁰ Fără a fi o țară arabă, Turcia face și ea parte din categoria țărilor care au criticat deschis acțiunea Rusiei din Siria.

¹¹ Cf. Aaron Mehta & Awad Mustafa, *Gulf Divides Threaten Anti-Assad Coalition*, „Defense News”, 12 octombrie 2015 (<http://www.defensenews.com/>) și David Hearst, *Russia's holy war in Syria*, „Middle East Eye”, 7 octombrie 2015, (<http://www.middleeasteye.net/>)

susținătorilor săi, respectiv Iranului și Rusiei, comparând imixtiunea străină din Siria cu cea din Afganistan în urmă cu 36 de ani.¹²

Arabia Saudită și Qatarul

Între statele care luptă împreună nu există un consens total, existând o serie de dezacorduri, așa cum între statele cu un grad de implicare mai mare în conflict și cele mai puțin vocale există puncte comune. Un exemplu relevant în acest sens este cazul statelor din Golf, membre ale Consiliului de Cooperare al Golfului, a căror opinie este redată, de multe ori, atât de presa arabă cât și de presa occidentală¹³, în bloc, exponentul ales pentru diferitele ilustrări fiind, aproape întotdeauna, Arabia Saudită. Cu toate acestea, în spatele retoricii comune a Consiliului din care fac parte, statele par să aibă simpatii, interese și strategii diferite, așa cum vom analiza în continuare.

Atitudinea inițial rezervată a statelor din Golf, în speță a Arabiei Saudite, în a denunța imediat acțiunea Rusiei, poate fi explicată prin relația destul de bună pe care cele două state începuseră să o construiască de ceva timp. În urmă cu doar câteva luni, în luna iunie, loțiitorul prințul moștenitor și ministrul apărării Arabiei Saudite, Mohammad bin Salman Al Saud, efectuase o vizită în Rusia unde a semnat o serie de acorduri care au vizat schimbul de tehnologie nucleară, precum și cooperarea în domeniul petrolier. În acel moment părea că, în ciuda viziunilor opuse în diferite dosare (Siria, Iran etc.), relațiile mai degrabă reci de până atunci dintre cele două state aveau potențialul să intre pe un trend ascendent, după o relație lungă dar fluctuantă care datează încă din 1926, când Uniunea Sovietică a fost primul stat străin care a recunoscut Regatul Arabiei Saudite.

Înainte de vizita oficialului saudit la Moscova, însă, mai exact în aprilie 2015, statele Golfului au încasat o lovitură când cele cinci state membre ale Consiliului de Securitate al ONU (China, Franța, Marea Britanie, Rusia, SUA) împreună cu Uniunea Europeană au finalizat încheierea unui acord nuclear, socotit istoric, cu Iranul. Dacă, până în acel moment, statele din Golf mizaseră pe rolul Occidentului, în frunte cu

¹² Cf. Angus McDowall, *Saudi opposition clerics make sectarian call to jihad in Syria*, „Reuters”, 5 octombrie 2015 (<http://www.reuters.com/>).

¹³ Spre exemplu, William Maclean, *Gulf Arabs oppose Russia role in Syria, still bent on Assad's ouster*, „Reuters”, 22 septembrie 2015 (<http://www.reuters.com/>).

Washingtonul, de a asigura echilibrul de forțe în regiune în contextul conflictului sirian și al extinderii pericolului reprezentat de Statul Islamic, succesul stabilirii unui cadru de cooperare între Iran și Vest a potențat frustrarea Golfului care deja se simțea încercuit din aproape toate părțile (Levant, Irak, Yemen) de influența Iranului.¹⁴ Trădarea Occidentului nu a făcut decât să arunce statele din Golf „în brațele” Rusiei, în relația cu care acestea începuseră să investească deja de ceva timp, ca tentativă de diversificare a portofoliului de relații diplomatice care să scadă dependența de parteneri consacrați precum Washingtonul. Mai mult decât atât, Moscova a fost văzută, pentru o perioadă, chiar ca un potențial partener pentru îndepărtarea de la putere a lui Bashar al-Assad, dovadă stând vizita ministrului saudit de externe la Moscova din luna august.

În martie 2015, președintele sirian Bashar al-Assad stârnea un val de neliniște anunțând crearea unei noi baze militare rusești în Siria și lărgirea bazei maritime de la Tartus cu scopul de a contrabalansa prezența americană din Golf.¹⁵ Rezultatele slabe obținute de coaliția anti-SI, pe care rușii le pun pe seama *blazării* SUA care conduc ofensiva împotriva grupării islamiste, au determinat Rusia să intervină direct în Siria pentru eradicarea amenințării teroriste.¹⁶ Comentatorii arabi par să nu se încreadă întocmai în declarațiile pline de patos ale rușilor, atrăgând atenția asupra faptului că, în realitate, Rusia ar fi mai îngrijorată de riscul pierderii locului său în regiune sau de revenirea în țară a militanților ruși proveniți din zona Caucazului care s-au alăturat SI decât de extinderea efectivă a grupării.¹⁷

Odată cu intervenția Rusiei în Siria, însă, Golful a început să simtă că temerile sale cu privire la creșterea influenței Iranului în zona Orientului Mijlociu se confirmă. În acest context, îndepărtarea de la putere a lui Bashar al-Assad, susținut fățiș până în acel moment de Iran și Hezbollah, a devenit prioritatea numărul unu a statelor din Golf, în special a Arabiei Saudite și a Qatarului. Declarația Rusiei că va eradica terorismul din Siria prin intervenția sa nu doar că a readus în discuție situația complicată din Siria, ci a

¹⁴ Cf. Faris al-Khattab, *Rusiya wa-l khalidj..taqarub mahfuf bi-l 'awa'iq* (Rusia și Golful..Apropiere înconjurată de obstacole), „Al-Jazeera”, 13 octombrie 2015, (<http://www.aljazeera.net/>)

¹⁵ Cf. Salāma Kīla, *rūsiya l-'imbiraliyya min 'ukrāniya 'ilā sūriya* („Rusia imperialistă din Ucraina în Siria”), „Al-Jazeera”, 17 octombrie 2015 (<http://www.aljazeera.net/>).

¹⁶ Cf. Andrew Wood, *What is Putin's plan in Syria*, „Prospect Magazine”, 2 octombrie 2015 (<http://www.prospectmagazine.co.uk/>)

¹⁷ Cf. Sophie Pilgrim, *Russia gets back in the game*, „Al Monitor”, 5 octombrie 2015 (<http://www.al-monitor.com/>)

fost percepută și ca o amenințare la adresa echilibrului de forțe din zonă prin susținerea rămânerii la putere a lui Bashar al-Assad.

Astfel, după ce Vladimir Putin a anunțat că Rusia se va implica în conflictul din Siria, Arabia Saudită a insistat pe lângă liderul rus fie să pună presiune pe actualul guvern sirian să plece de la putere, fie să nu se implice în lupta din Siria. Bashar al-Assad trebuie îndepărtat, sunt de părere saudiții, pentru accesul nemijlocit la potențialul strategic al Siriei pe care acesta i-l dă Iranului.¹⁸ În acest context, devine lesne de înțeles că obsesia unor țări din Golf pentru înlăturarea de la putere a liderului sirian este un simptom al îngrijorării față de extinderea influenței Iranului.

Vădit deranjați de faptul că Moscova nu s-a dezis de promisiunile făcute la New York de a interveni în Siria, la care s-au adăugat și suspiciuni că forțele rusești ar ținti și rebeli anti-Assad (susținuți în special de Arabia Saudită și Qatar), saudiții au devenit din ce în ce mai vocali la adresa intervenției Rusiei în Siria și a riscurilor pe care aceasta le-ar implica. În luna octombrie, în cadrul ultimei întâlniri dintre președintele Putin și ministrul apărării Mohammed bin Salman, Rusia a negat acuzațiile Arabiei Saudite că nu ar viza doar ținte ale Statului Islamic, cele două state afirmând în continuare că lucrează la eradicarea grupării teroriste, dar și la identificarea unei soluții pentru menținerea unității statale a Siriei și care să întrunească acordul tuturor părților implicate.¹⁹

Așa cum se vede dinspre Golf, Occidentul, în special SUA²⁰, și-a dovedit slăbiciunea în regiune, treptat, începând cu evitarea unei confruntări reale cu guvernul lui

¹⁸ Cf. Faris al-Khattab, *Rusiya wa-l khalidj..taqarub mahfuf bi-l 'awa'iq* (Rusia și Golful..Apropiere înconjurată de obstacole), „Al-Jazeera”, 13 octombrie 2015 (<http://www.aljazeera.net>).

¹⁹ Cf. *Putin meets Saudi Deputy Crown Prince in Russia*, „Al-Arabiya”, 11 octombrie 2015 (<http://english.alarabiya.net/>).

²⁰ În 19 noiembrie, candidatul democrat pentru președinția SUA, Hillary Clinton, făcea o declarație prin care îndemna guvernele Arabiei Saudite și Qatarului să se asigure mai bine că cetățenii acestora nu sponsorizează grupări teroriste precum Statul Islamic sau al-Qaeda. Expertul american Bruce Riedel a catalogat admonestarea publică ca fiind neobișnuită, venind din partea unui veteran al politicii americane. (Cf. Bruce Riedel, *Saudi Arabia is part of the problem and part of the solution to global jihad*, „Markaz”, 20 noiembrie 2015, <http://www.brookings.edu/>). De altfel, declarația nu face decât să susțină ultimele evoluții ale relației SUA cu statele din zonă, în vreme ce, în ultimele luni, o serie de analiști au început să vehiculeze conceptul de „post-American Middle East”. (Cf. Ansher Pfeffer, *With Moscow Visit, Netanyahu Signals Era of post-American Middle East*, „Haaretz”, 21 septembrie 2015, <http://www.haaretz.com/> și Gideon Rose, *The Post-American Middle East*, „Foreign Affairs”, ediția noiembrie-decembrie, <https://www.foreignaffairs.com/>)

SUA lasă să se înțeleagă că se retrage, momentan, din Orientul Mijlociu, „obosită”, parcă, după implicarea în Irak, incidentele de la Benghazi din 2012, conflictul din Siria care durează deja de cinci ani și

Assad, continuând cu prestația slabă împotriva Statului Islamic și încheind cu lipsa de reacție reală la demersul Rusiei din Siria. Analistii din spațiul arab merg mai departe și punctează că lipsa unor rezultate tangibile ale coaliției anti-Statul Islamic conduse de SUA este ceea ce i-ar fi oferit Kremlinului scuza perfectă pentru a interveni în Siria. Analistii occidentali sunt de altă părere, spunând că *vina* pentru evoluțiile din Siria ar aparține, de fapt, lumii arabe care de ani de zile nu ar mai fi avut un lider (problemă care s-ar fi văzut și în Yemen), astfel că în vidul de putere creat, state precum SUA și Rusia nu au făcut decât să își extindă și mai mult influența în zonă.²¹ Yezid Sayegh, expert în dosarul sirian în cadrul Carnegie Middle East Center, a punctat că Arabia Saudită „nu știe ce sau cum să facă”, Riadul atingându-și limita în ceea ce privește situația din Siria.²²

Pentru Riad, însă, un lucru este clar și anume că orice soluție pentru unitatea Siriei exclude actualul guvern de la Damasc. Pentru motivarea acestei decizii, ministrul saudit de externe avertizează periodic că rămânerea la putere a președintelui Assad, prin implicarea Rusiei în zonă, va duce la creșterea radicalismului atât în rândul rebelilor cât și în rândul Statului Islamic, cu urmări asupra situației regionale și internaționale. Pe lângă radicalizarea elementelor care luptă în teren împotriva guvernului sirian, o serie de oficiali atât din Occident²³ cât și din lumea arabă²⁴ adaugă că *încăpățânarea* Rusiei de a-l menține la putere pe Bashar al-Assad riscă să creeze tensiuni în relația cu importante state din zonă precum Arabia Saudită, Qatarul sau Turcia²⁵, ceea ce, de altfel, s-a văzut în

că își canalizează atenția pe plan intern, unde în 2016 au loc alegeri prezidențiale, făcând loc altor forțe să se implice în Siria: puteri regionale (Turcia, Arabia Saudită), Rusia, Iranul, Franța, Marea Britanie etc.

²¹ Cf. *Split over Assad, Arab states keep silent over Russia intervention in Syria*, „The Arab Weekly”, 5 octombrie 2015 (<http://www.thearabweekly.com/>)

²² Idem.

²³ Cf. Sophie Pilgrim, *Russia gets back in the game*, „Al Monitor”, 5 octombrie 2015 (<http://www.al-monitor.com/>)

²⁴ Așa cum reiese din sursele arabe citate în acest material.

²⁵ Până la doborârea unui avion rusesc de către forțele turcești la granița cu Siria în 24 noiembrie, relații mai bune decât cele în curs de dezvoltare cu țările din Golf, Rusia avea chiar cu Ankara, cu interese economice comune bazate pe schimburi comerciale de sute de miliarde de dolari (Ankara era al optulea partener economic al Rusiei, în vreme ce Moscova reprezenta pentru Turcia al doilea partener) și alte planuri comerciale și strategice de viitor (Turcia fusese aleasă de guvernul rus drept principala țară de tranzit pentru transportul gazelor naturale rusești după renunțarea la proiectul South Stream). O altă dovadă a buneii relații dintre cele două state a fost vizibilă la 23 septembrie 2014, cu ocazia Sărbătorii Sacrificiului, când președintele rus Vladimir Putin inaugura la Moscova cea mai mare moschee din Rusia și printre cele mai mari din Europa. La fastuoasa ceremonie de inaugurare a edificiului au luat parte președintele turc Recep Tayyip Erdogan și liderul palestinian Mahmoud Abbas. Cu toate acestea, analistii de politică externă par să nu fi fost surprinși de incidentul din 24 noiembrie, mulți dintre aceștia declarând că o astfel de reacție din partea Turciei puternic dezaprobată la adresa intervenției Rusiei în favoarea guvernului de la

urma incidentului din noiembrie, anul trecut, în care forțele turcești au doborât un avion rusesc de vânătoare la granița cu Siria.

Așa cum am menționat anterior, în acest moment, Arabia Saudită nu este deranjată atât de prezența *per se* a Rusiei în zonă, cât de faptul că, susținându-l pe președintele Assad, Moscova face *lobby* pentru principalul rival regional al Riadului, Iranul. Dacă mai era nevoie, confirmarea acestui fapt a venit în cadrul *Discuțiilor pentru Pace de la Viena* de la sfârșitul lunii octombrie, când ministrul de externe saudit a subliniat ferm că Iranul nu poate asista la negocierile pentru Siria, cât timp acesta este însuși parte din problemă²⁶. De altfel, Iranul tocmai participase și el la discuții, atunci, pentru prima oară, la invitația expresă a Rusiei²⁷, la doar câteva luni după semnarea acordului nuclear.

Deși evoluțiile actuale din Siria par să portretizeze o Rusie care susține ferm guvernul Assad, în timp ce unele țări din Golf și Turcia continuă să susțină opoziția, pronosticurile analiștilor de politică externă arabi și occidentali sugerează o serie de posibile direcții, unele dintre ele conturându-se, deja, după cum vom vedea în cele ce urmează.

Unii analiști sunt de părere că țări din Golf precum Arabia Saudită, Qatarul și Emiratele Arabe Unite, care au cu Rusia acorduri economice și de armament în valoare de miliarde de dolari, ar miza pe faptul că factorul economic poate influența demersul Rusiei în Siria, astfel că în schimbul petrolului pus la dispoziție, Moscovei i s-ar putea cere și un preț geopolitic.²⁸ Pe de altă parte, în contextul în care partenerul strategic tradițional al țărilor din Golf cu SUA pare să bată în retragere, Rusia ar miza pe menținerea și creșterea presiunilor asupra Siriei, fapt ce ar forța, în ultima instanță, statele din Golf să caute formarea de alianțe strategice cu aceasta.²⁹ Pe lângă acestea, un analist

Damasc era doar o chestiune de timp. (Cf. Mashari al-Dhayidi, *Harbu l-qirim ar-rusiyya at-turkiyya* [Războiul Crimeii ruso-turc], „Al-Arabiya”, 25 noiembrie 2015 <http://www.alarabiya.net/>)

²⁶ Conform declarațiilor făcute de ministrul Adel al Jubeir după ieșirea de la Discuțiile pentru Pace de la Viena și difuzate de postul al-Arabiyya în data de 22 octombrie 2015, disponibile pe site-ul www.alarabiya.net.

²⁷ Cf. Thomas Erdbrink et al., *After a U.S. Shift, Iran Has a Seat at Talks on War in Syria*, „The New York Times”, 28 octombrie 2015 (<http://www.nytimes.com/>).

²⁸ Cf. Faris al-Khattab, *Rusiya wa-l khalidj..taqarub mahfuf bi-l 'awa'iq* (Rusia și Golful..Apropiere înconjurată de obstacole), „Al-Jazeera”, 13 octombrie 2015, (<http://www.aljazeera.net/>)

²⁹ Idem.

egiptean mai invocă, ironic, un motiv pentru care statele arabe ar avea de câștigat din alierea cu Kremlinul, și anume faptul că Rusia nu este preocupată și nu pune întrebări pe chestiuni legate de drepturile omului, democrație sau alegeri.³⁰

De altfel, după opoziția inițială exprimată față de intervenția Rusiei în Siria, Doha a început, recent, să negocieze cu Moscova. Vizita șeicului Tamim bin Hamad Al Thani la Moscova din luna ianuarie a acestui an, de altfel și prima sa vizită în Rusia, este un indicator al începerii unui dialog între cele două țări și, posibil, chiar o apropiere. După ani de zile de luptă în tabere opuse, cele două țări și-au manifestat interesul de a lucra împreună și a intensifica eforturile pentru găsirea unei soluții pentru situația din Siria.³¹

Emiratele Arabe Unite

Emiratele Arabe Unite, care încă de la început au descris raidurile rusești ca atacuri la adresa unui „dușman comun” au rămas, până în prezent, unul dintre partenerii Rusiei în această problemă, explicând luarea de poziție prin faptul că „strategia globală pentru lupta terorismului nu mai dă roade și nici nu mai este suficientă”³², făcând aluzie la coaliția împotriva Statul Islamic condusă de SUA.

Trebuie remarcat că nu este întâmplător faptul că atât Emiratele Arabe Unite cât și Qatarul se numără printre statele Golfului care au o viziune mai moderată asupra Iranului. În timp ce state precum Arabia Saudită și Bahrainul critică deschis și în mod constant Iranul, altele precum Kuweit, Oman, Qatar sau Emiratele Arabe Unite își nuanțează mai mult luările de poziție și declarațiile cu privire la Iran, adoptând politici externe individuale relativ independente de Consiliul de Cooperare al Golfului, ceea ce nu de puține ori a stârnit nemulțumirea Riadului.³³

Bahrainul

³⁰ Cf. Colum Lynch, *Why Putin is so Committed to Keeping Assad in Power*, „Foreign Policy”, 7 octombrie 2015 (<http://foreignpolicy.com/>)

³¹ Cf. Lesley Walker, *Qatar, Russia agree to work together to help end war in Syria*, „Doha News”, 19 ianuarie 2016 (<http://dohanews.co/>)

³² Cf. *UAE Says Ready to Commit Troops To Fight Syria Jihadists*, „Defense News”, 30 noiembrie 2015 (<http://www.defensenews.com/>).

³³ Un material despre rațiunile din spatele apropierii fiecăruia dintre state de Iran este cel realizat de Giorgio Cafiero și Daniel Wagner, *Iran Eposes the Myth of GCC Unity*, „Gulf State Analytics”, 7 septembrie 2015 (<http://gulfstateanalytics.com/>).

Un alt exemplu care contestă unitatea din cadrul Consiliului de Cooperare al Golfului și confirmă complexitatea legăturilor dintre statele din Orientul Mijlociu este reprezentat de Bahrain, considerat de Rusia un partener-cheie în Golf. Spre deosebire de vecinii regionali, Emiratele Arabe Unite și Qatar, în cazul cărora dialogul cu Rusia era dublat de cel cu Iranul, Bahrainul acuză Iranul că ar fi responsabil pentru haosul din lumea arabă. De altfel, Manama este un vechi aliat al SUA în zonă, Bahrainul găzduind Flota a 5-a americană.

Cât privește relațiile cu Rusia, un indiciu clar în acest sens o reprezintă stabilirea primei conexiuni aeriene directe între Moscova și Manama și inaugurarea cu mare fast a acesteia în anul 2014, în ciuda sancțiunilor impuse Rusiei de către Occident, în frunte cu Statele Unite.³⁴ Mai mult decât atât, 2015 a marcat „jubileul” relațiilor diplomatice între cele două state, ocazie cu care au fost semnate acorduri și au fost lansate programe în domeniul precum energia, investițiile, tehnic și militar. Intervenția Rusiei în Siria nu a produs nicio schimbare majoră în dialogul dintre cele două state, aspect confirmat de vizita regelui Hamad Bin Eisa Al Khalifa la Sochi, la începutul lunii februarie a acestui an.³⁵

Oman

Negociatorul tradițional al regiunii, Omanul a continuat să se mențină neutru în chestiunea Siriei, motiv pentru care, nu de puține ori, a fost folosit ca teren comun de întâlnire și negociere între diverșii actori implicați în conflictul sirian. În condițiile în care lupta pentru putere asupra Damascului este văzută ca o demonstrație de forță a Arabiei Saudite sunnite și Iranului šiit, Omanul majoritar *ibadit*³⁶ este neutru tocmai pentru că se

³⁴ Cf. *Gulf Air Moscow flights to help relations with Russia soar*, „Bahrain News Agency”, 8 noiembrie 2014 (<http://www.bna.bh/>)

³⁵ Cf. Habib Toumi, *Bahrain, Russia keen on widening cooperation*, „Gulf News”, 9 februarie 2016 (<http://gulfnews.com/>).

³⁶ Școala ibadită este considerată o continuare a sectei kharigiților. Kharigismul reprezintă prima sectă politico-religioasă a islamului, condamnată atât de sunniți cât și de šiiti.

plasează în afara paradigmei conflictuale *sunna-șī'a*, având totodată relații bune cu Riadul și Teheranul.³⁷

Iordania

Cazul Iordaniei este și el de remarcant prin prisma echilibrului dovedit în reacțiile și acțiunile care au urmat intervenției Rusiei în Siria. Regele Abdullah al Iordaniei a fost primul lider arab care i-a cerut, în mod public, președintelui Bashar al-Assad să plece de la putere. Ulterior, odată cu emergența Statului Islamic, Iordania s-a numărat printre actorii implicați în combaterea grupării, ca parte a coaliției conduse de SUA, înregistrarea video cu uciderea de către aceasta a pilotului iordanian Moaz al-Kasasbeh, în martie 2015, generând o intensificare a eforturilor Ammanului cu scopul eradicării terorismului. La scurt timp după intervenția Rusiei în Siria, cele două state au convenit să își coordoneze operațiunile militare în Siria.³⁸

Cazul Egiptului

Președintele egiptean Abdel Fattah al-Sisi a anunțat încă de la început că susține intervenția Rusiei în Siria, justificând această luare de poziție prin prisma promisiunii președintelui rus că va pune capăt răspândirii terorismului în regiune, aspect de pe urma căruia ar beneficia și guvernul de la Cairo care de câțiva ani nu mai reușește să controleze Peninsula Sinai din cauza elementelor teroriste și care încă nu a uitat capitolul guvernării islamiste din perioada 2012-2013, încheiate prin înlăturarea de la putere a lui Mohamed Morsi. În ciuda faptului că guvernarea egipteană nu și-a exprimat direct susținerea față de președintele Bashar al-Assad³⁹, nu de puține ori liderul de la Cairo a afirmat că atât țara sa cât și Siria duc un război împotriva insurgenței islamiste.⁴⁰

³⁷ Cf. *Saudi foreign minister holds Syria, Yemen talks in Oman*, „Middle East Eye”, 6 noiembrie 2015, (<http://www.middleeasteye.net/>) și Giorgio Cafiero, *Oman's diplomatic bridge to Syria*, „al Monitor”, 17 august 2015, (<http://www.al-monitor.com/>)

³⁸ Cf. *Jordan and Russia to cooperate on Syria military action*, „al-Jazeera”, 24 octombrie 2015, (<http://www.aljazeera.com/>)

³⁹ Nu trebuie să pierdem din vedere istoria comună a celor două țări respectiv în perioada 1958-1961 când au format Republica Arabă Unită ca mai apoi, odată cu venirea la putere a președintelui Sadat în Egipt în anii 1970 Egiptul să fie desprins de axa sovietică și îndreptat spre Occident.

⁴⁰ Cf. Shounaz Meke, *Why Egypt has a different take on Russian airstrikes in Syria*, „al-Arabiya”, 6 octombrie 2015 (<http://english.alarabiya.net/>)

Așa cum era de așteptat, poziția Egiptului în chestiunea intervenției rusești în Siria reflectă natura relațiilor sale cu diverși actori statali după instalarea la putere a președintelui Abdel Fattah al-Sisi. Mai precis, guvernul de la Cairo este consecvent în afirmarea strânsei relații de prietenie pe care a dezvoltat-o cu Rusia încă de la preluarea puterii, Vladimir Putin fiind singurul lider străin care a vizitat Egiptul de la instalarea la putere a lui Sisi. La fel de relevant este și faptul că prima destinație externă a președintelui egiptean după preluarea puterii a fost Moscova. Astfel, guvernul de la Cairo are o relație bilaterală foarte bună cu Riadul care a virat Egiptului sume importante de bani după ce Statele Unite au sistat, în perioada 2013-2015, ajutorul anual de 1,3 miliarde de dolari. În schimb, Egiptul a susținut naval și aerian intervenția saudită din Yemen de anul trecut.

În situația dată, guvernul de la Cairo este prins la mijloc între cei mai importanți parteneri ai săi, motiv pentru care s-a poziționat cu precauție în favoarea eliminării amenințării teroriste din Siria de către Rusia, dar fără a se pronunța cu privire la rămânerea la putere a lui Bashar al-Assad, mizând pe păstrarea bunelor relații atât cu Moscova, cât și cu Riadul. Un motiv în plus pentru care Egiptul nu riscă să-și strice relațiile cu niciunul dintre cele două state este, în opinia unui analist egiptean, este și faptul că deși guvernul de la Cairo i-a oferit Rusiei acoperire politică și diplomatică arabă, Egiptul nu este un jucător-cheie în conflictul din Siria⁴¹.

Reacții și mituri populare. „Putinmania” în Irak

Dacă opiniile liderilor de opinie arabi reflectă, de cele mai multe ori, pozițiile oficiale ale statelor implicate în conflictul din Siria, vocea majorității, așa cum se reflectă ea din raportările de la fața locului, precum și din *social media*⁴² (unde cetățenii se dovedesc a fi foarte vocali), redă o versiune diferită. Astfel, dacă majoritatea statelor sunnite despre care știm că fac parte din coaliția anti-SI condusă de SUA critică intervenția Rusiei, principala atitudine manifestată de sunniții de rând este aceea de entuziasm în fața avântului rusesc în eliminarea SI, în corelație cu criticile la adresa

⁴¹ Idem.

⁴² Platformele de *Facebook* ale publicațiilor în limbile arabă și engleză Al-Jazeera, Al-Arabiyya, Middle East Eye, Middle East Monitor, al-Monitor.

guvernelor lor și a celor Occidentale pe care aceștia le acuză nu doar că fac prea puține în vederea anihilării grupării teroriste, ci că ajung chiar să o susțină sub diverse forme.

Dacă gruparea Statul Islamic s-a impus ca cea mai cunoscută și actuală formă de terorism, terorismul în sine reprezintă una dintre temerile resimțite constant de musulmanii moderați. În aceste condiții, majoritatea lor covârșitoare și-au afirmat susținerea față de implicarea directă a Rusiei în Siria al cărei scop anunțat este tocmai eradicarea acestuia⁴³, simțindu-se frustrați nu doar de rezultatele îndoielnice ale coaliției conduse de SUA, ci chiar de bănuielile că diverse state care luptă împotriva Statului Islamic alimentează, direct sau indirect, acest flagel.

Departate de a se limita la a critica Vestul, criticile arabilor se îndreaptă și către guvernele unora dintre statele din regiune, mai ales Arabia Saudită, Qatarul și Turcia, iar acest lucru pe fondul suspiciunilor conform cărora aceste țări susțin diferite facțiuni radicale care luptă pe teritoriul sirian. Mulți declamă, revoltați, ipocrizia și chiar impostura Regatului Saudit de a se implica în evenimentele aflate în desfășurare în nordul Peninsulei Arabe, subliniind, în lumina acestor dovezi, că Arabia Saudită nu reprezintă islamul și că faptul că musulmanii au investit acest stat cu dreptul de a veghea asupra orașului Mecca este o rușine. Aceeași indignare îi face pe unii să afirme, mai departe, că familia Saud trebuie îndepărtată de la putere pe considerentul că „nu are nimic islamic în ea”. Este important de precizat, însă, că nemulțumirile manifestate în acest context vin pe un fond mai vechi și fluctuant de frustrări pe care insuccesul coaliției anti-SI și intervenția Rusiei în Siria doar le-au reactivat și le-au potențat, scoțând la iveală decalajul dintre cetățeni și guvernele despre care aceștia spun că nu îi (mai) reprezintă.

Să nu uităm, de asemenea, de consternarea resimțită în lumea arabă față de politica rigidă a statelor din Golf în chestiunea deschiderii granițelor și primirii refugiaților din țări precum Siria și Irak. Astfel, în contextul celei mai grave crize a refugiaților de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, state din zonă precum Turcia, Liban și Iordania au ajuns să primească marea parte a celor peste 4 milioane de refugiați, în timp ce țările Golfului, despre care un analist spunea că au capacitatea de a

⁴³ Fără a ține cont, aici, de diferențele în definiția noțiunii de „terorism” despre care menționăm în primele note.

primi până la 3 milioane de refugiați⁴⁴, s-au dovedit a fi total indiferente, limitându-se doar la oferirea unor ajutoare financiare. Mergând pe aceeași idee, critica populară este îndreptată și împotriva Occidentului care nu doar că legitimează și susține state precum Arabia Saudită, catalogat ca „terrorist” de unii, ci ar merge până într-acolo încât să asigure permanentizarea grupurilor teroriste, susținându-le prin mijloace mai directe.

La polul opus, alți comentatori, deși la fel de convinși de faptul că familia regală saudită este departe de a fi cel mai bun reprezentant al islamului, remarcă cu tristețe că nici alte opțiuni din regiune (printre care Turcia sau Iranul) nu sunt mai fericite, sugerând, în acest caz, necesitatea menținerii *status quo*-ului, pe principiul *răului celui mai mic*.

În 30 septembrie, avioane rusești de război au început să bombardeze ținte în Siria, câteva zile mai târziu venind rândul rachetelor de croazieră lansate din Marea Caspică. O serie de rachete au traversat spațiul aerian al Irakului unde mai ales majoritatea șiiită a aplaudat mult așteptata implicare a Moscovei.⁴⁵ Irakienii⁴⁶ pretind că președintele rus ar fi singurul motiv care îi împiedică să se alăture, la rândul lor, valului de refugiați care a plecat spre Europa, în timp ce alții îl elogiază într-atât încât sunt de părere că ar trebui să i se acorde cetățenie irakiană pentru simplul fapt că pare să-i iubească pe aceștia mai mult decât înșiși politicienii care îi conduc.⁴⁷

Încă de la apariția Statului Islamic, principala preocupare a irakienilor de rând a fost să vadă distrusă gruparea extremistă sunnită⁴⁸, despre care se plâng că i-ar bombarda pentru simplul fapt că sunt șiiți. În acest cadru apare figura salvatoare a lui Putin în legătură cu care aceștia remarcă că, deși ar fi creștin ortodox, faptul că acesta îi apără de

⁴⁴ Cf. Adam Whitcomb, *Policy Brief: Obama, King Salman & the Syrian Refugee Crisis*, „Institute for Gulf Affairs”, 3 septembrie 2015 (<http://www.gulfinsitute.org/>)

⁴⁵ Cf. Jean-Marc Mojon & Raji Nasser, *Ever heard of 'Putin the Shiite'? Well, he is hugely popular in Iraq*, „Your Middle East”, 8 octombrie (<http://www.yourmiddleeast.com/>)

⁴⁶ În special cei din orașul Najaf de unde raportează Raji Nasser, cf.. Jean-Marc Mojon & Raji Nasser, *Ever heard of 'Putin the Shiite'? Well, he is hugely popular in Iraq*, „Your Middle East”, 8 octombrie (<http://www.yourmiddleeast.com/>)

⁴⁷ Cf. Jean-Marc Mojon & Raji Nasser, *Ever heard of 'Putin the Shiite'? Well, he is hugely popular in Iraq*, „Your Middle East”, 8 octombrie (<http://www.yourmiddleeast.com/>)

⁴⁸Cf. *Shiites in Iraq Hailing Putin for Syria Push*, „The New York Times”, 11 octombrie 2015 (<http://www.nytimes.com/>)

grupul radical ar însemna că liderul rus este, de fapt, șiiit⁴⁹. În acest context, miturile populare care îl au în centru pe liderul rus Vladimir Putin au început să ia amploare.

În același registru mai puțin sobru, dar care reflectă realitatea în egală măsură, facem cunoștință cu personajul „Putin hagiul”, portretizat ca atare și într-o diversitate de portrete editate în *Photoshop*, titlul cu care irakienii fac referire la președintele rus de când acesta a decis să intervină în Siria învecinată. Asimilat societății și culturii lor la nivel de imagine, irakienii îl percep pe Vladimir Putin ca pe un salvator care a făcut gestul decisiv de a se implica în lupta împotriva Statului Islamic, în special după eșecul intervenției coaliției anti-Statul Islamic condusă de Statele Unite ale Americii.⁵⁰ Un alt exemplu care demonstrează respectul și speranța cu care irakienii au investit guvernul rus este declarația unui irakian: „Noi nu vrem coaliția internațională, noi vrem doar Rusia și vom sacrifica o oaie să îi întâmpinăm”.⁵¹ De altfel, irakienii văd în Rusia un aliat mai firesc decât SUA, după cei 8 ani de ocupație care le-au lăsat o țară destabilizată. Rănilor sunt departe de a se fi închis, astfel că unii declară clar și răspicat că rușii ar fi mai onești decât americanii, conchizând că „Hagiul Putin” este mai bun decât Hussein Obama.⁵²

La 12 ani de la eliminarea de la putere a lui Saddam Hussein de către SUA, cultul puternicului lider este încă în viață în Irak. Intervenția Rusiei în învecinata Sirie, însă, a adus acestuia un nou suflu odată cu intrarea, în forță, în peisaj a președintelui Putin care, prin personalitatea și înfățișarea sa, pare să răspundă nevoii irakienilor de a avea o figură proaspătă cu care să simpatizeze.⁵³

În acest context, pe lângă răspândirea portretelor cu „hagiul Putin” în spațiul public, în *social media* din Irak a devenit virală postarea care rezumă pretinsa descendență irakiană a președintelui rus, bazată pe o explicație lingvistică pornind de la numele lui Vladimir Putin. Astfel, tatăl lui Putin ar fi fost irakian din sudul șiiit al țării și se îndeletnicea cu comerțul cu smochine (în limba arabă, *tīn*) de unde și porecla ‘Abū Tīn

⁴⁹ Cf. Irakis Look to ‘Hajji Putin’ to save them from ISIL, „Sputnik News”, 8 octombrie 2015 (<http://sputniknews.com/>) Făcând referire la *taqiya*, practică specifică islamului șiiit care le permite musulmanilor să își ascundă sau să își nege identitatea religioasă într-o serie de situații.

⁵⁰ Idem 34.

⁵¹ Idem.

⁵² Declarația face parte dintr-un montaj Agence France-Presse postat pe 2 noiembrie 2015 pe canalul de YouTube a Agence France-Presse cu titlul *Popularity of ‘Putin the Shiite’ sky high in Iraq*.

⁵³ Vezi nota 34.

(„tatăl smochinelor”). După cel de-al Doilea Război Mondial, acesta s-ar fi mutat în Uniunea Sovietică unde s-a căsătorit cu o rusoaică împreună cu care a avut un băiat căruia i-ar fi dat numele Abdulamir. Curând însă, localnicii ar fi rusificat numele lui Abulamir Abu Tin în Vladimir Putin.⁵⁴

O opinie pertinentă în legătură cu *isteria* pro-Putin este formulată de un cleric șiiit care observa că simpatia față de Putin reflectă mai degrabă frustrările susținătorilor acestuia decât succesul operațiunilor rusești. Mai mult decât atât, Hayder al-Khoei, *associate fellow* în cadrul *Chatam House*, atrage atenția asupra faptului că ceea ce contează, de cele mai multe ori, în Orientul Mijlociu este forța, sau cel puțin iluzia acesteia.⁵⁵

În pofida diferitelor grade de entuziasm exprimate în tot atâtea moduri, după cum am văzut anterior, mulți cetățeni arabi, și nu numai, au primit intervenția lui Putin cu brațele deschise în special prin prisma insuccesului coaliției conduse de Statele Unite. De fapt, majoritatea aprobă intervenția Rusiei doar pentru că SUA nu s-au mai dovedit a fi o opțiune viabilă.⁵⁶ Mulți irakieni, precum și adepții teoriei conspirației, sunt de părere că persistența și succesul SI în zonă a fost și continuă să fie planul Washingtonului. Aceștia nu pot înțelege cum o națiune atât de dezvoltată ca SUA nu poate învinge o grupare precum Statul Islamic, mai ales după ce aceasta și-a dovedit capacitatea chiar în Irak, când l-au înlăturat de la putere pe Saddam Hussein. Aceste idei sunt, însă, departe de a fi aduse în discuție doar de voci singulare și dispersate, o serie de oficiali de la Bagdad aderând și ei la aceste opinii.⁵⁷

De altfel, autoritățile irakiene au permis rușilor traversarea spațiului lor aerian pentru transportul de arme și echipament în noua bază rusă din Latakia⁵⁸, în timp ce Bagdadul găzduiește, încă de la sfârșitul lunii septembrie, un centru comun de informații

⁵⁴ Cf. Irakis Look to ‘Hajji Putin’ to save them from ISIL, „Sputnik News”, 8 octombrie 2015 (<http://sputniknews.com/>) și *Kayfa tahawwala Vladimir Putin ila ‘abdu l-‘amir ‘abu tin?*, „24 Media”, 14 octombrie 2015 (<http://24.ae/>)

⁵⁵ Cf. *Shiites in Iraq Hailing Putin for Syria Push*, „The New York Times”, 11 octombrie 2015 (<http://www.nytimes.com/>)

⁵⁶ Idem.

⁵⁷ Idem.

⁵⁸ Idem.

pentru coordonarea de operațiuni împotriva Statului Islamic la care participă, pe lângă Irak, Rusia, Siria, și Iranul.

Dacă liderul Comitetului de apărare și securitate din parlamentul irakian, Hakim al-Zamili, afirmă că Rusia și coaliția pe care o conduce vor înlocui, în regiune, coaliția din jurul Statelor Unite și că Irakul va solicita asistența Rusiei împotriva Statului Islamic de pe teritoriul său, mai ales în cazul succesului misiunii siriene⁵⁹, primul ministru Haider al-Abadi este mai ponderat, fără a dezminți, însă, că ar putea cere ajutorul Rusiei în viitor.⁶⁰

După cinci ani de la începerea conflictului din Siria și jumătate de an de la debutul intervenției sale militare, Rusia a anunțat, la mijlocul lunii martie, retragerea majorității trupelor sale din Siria. Decizia făcută publică, din senin, de președintele Putin a venit în timp ce la Geneva aveau loc negocieri pe tema soluționării crizei de la Damasc ale Grupului Internațional pentru Susținerea Siriei, condus de SUA și Rusia. Câteva zile mai târziu, în 22 martie, Statul Islamic a revendicat atentatele de la Bruxelles, considerate printre cele mai grave atentate din istoria Europei. În aceeași zi, ministrul de interne al Turciei declara că atacatorul care a dus la îndeplinire atentatele de la Istanbul din 19 martie făcea parte din aceeași grupare teroristă. Într-un asemenea cadru marcat de evoluții rapide, rămâne de văzut cum se vor (re)poziționa și cum vor colabora actorii implicați în Siria în vederea soluționării conflictului ale cărui efecte au încetat, de ceva timp, să reprezinte o realitate regională, îndepărtată, atât pentru România, cât și pentru întreaga Europă.

⁵⁹ Cf. *Irakis Look to 'Hajji Putin' to save them from ISIL*, „Sputnik News”, 8 octombrie 2015 (<http://sputniknews.com/>)

⁶⁰ Idem 42.